

imenovanemu družbenemu sektorju, privatnega pa načrtno in zavestno zapostavljali ter ovirali pri delu in razvoju, čeprav je bil privatni sektor v jugoslovanskem kmetijstvu prevladujoč. Zaradi tega je upravičen avtoričin sklep, da se je socializem v tej fazi izkazal kot neustrezna družbena ureditev tako za kmetijstvo kot tudi za kmete nasploh. Knjigo zaključuje obširen povzetek v angleščini, oris virov in literature ter register osebnih imen in geografskih pojmov.

Na koncu poročila zapišimo še to, da moti nekoliko pretenciozen naslov knjige, saj je šele iz podnaslova razvidna vsebina. Tega se je zavedala tudi avtorica, ki pa je s takim naslovom želela poudariti težnjo po širšem razumevanju problematike in dati svojim raziskovalnim dosežkom občo veljavo. Vsekakor je delo Kržišnikove na področju agrarne zgodovine po letu 1945 takorekoč pionirsko, tako da bo potrebno še veliko raziskav za celovito podobo tega nedvomno pomembnega obdobja naše zgodovine.

Zarko Lazarević

Ljubodrag Dimić, *Agitprop kultura. Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945—1952*. Beograd : Rad, 1988, 293 strani.

Pred nami je knjižna izdaja magistrske naloge, ki jo je obranil Ljubodrag Dimić aprila 1985. leta na Filozofski fakulteti v Beogradu. Avtor je asistent za predmet zgodovine Jugoslavije na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Beogradu. Ukvarja se s problematiko kulturne politike Kraljevine Jugoslavije ter povojne srbske kulturne politike. Dimić je kulturno politiko prikazal kot neločljiv del življenjskih tokov, ki so bili v času monolitnosti, dogmatizma, in partijskega monizma podvrženi potrebam partije in države. Knjiga je svojevrsten prvenec, saj so bile vse dosedanje monografije o povojni kulturi v Jugoslaviji prvenstveno pogled iz literarnega, estetskega ali sociološkega zornega kota, Dimić pa je prvi isto stvar opisal z vidika zgodovinopisja. Vrednost knjigi povečuje bogat spisek pregledanega arhivskega gradiva, ki ga je Dimić na kratko ocenil in vodenih straneh. Pregledal je tako gradivo srbskih kot tudi zveznih organov oblasti in partije. Tudi literatura, naštetja na koncu knjige, kaže, da se avtor ni zadovoljil s površnim pregledom direktiv partijskih in oblastnih organov, temveč se je zanimal tudi za zakulisna dogajanja v oblikovanju povojne kulturne scene. V prvem delu je pisec označil kulturno politiko v času obnove domovine. Analiziral je materialne osnove, na katerih so začeli po vojni obnavljati kulturno življenje v Srbiji. Kulturno zaostalost so še povečala vojna dogajanja, tako da tudi sorazmerno velika finančna sredstva, ki so dosti presešla predvojna vlaganja v kulturno sfero, niso zadostovala za nemoten kulturni razvoj. Financiranje naj bi pomagalo uresničiti cilje in naloge, ki si jih je zadala partija na kulturnem področju, to pa so bila likvidacija nepismenosti in obnova osnovnih ter srednjih šol. Posebna skrb je bila namenjena širjenju kulturnega dela med široke sloje prebivalstva, saj naj bi nova družba nudila vsem državljanom enake možnosti kulturnega udejstvovanja. Za nadzor nad delom kulturnih organizacij je partija ustrezno preoblikovala aparat za agitacijo in propagando. Komisije za agitacijo in propagando ali agitpropi so morali biti osnovani pri vseh partijskih forumih, svojo vlogo pa so večali z obvladovanjem sorodnih komisij množičnih frontovskih organizacij: sindikatov, Ljudske (Narodne) fronte, USAOJ-a in AFZ-ja. Agitprop je deloval iz ozadja, saj so delo vodili oblastni organi in frontovske organizacije. Za pravilno usmerjenost umetniškega delovanja so morala skrbeti umetniška društva, ki jih je skušala partija preoblikovati v instrument za dosego ideoloških ciljev. Znanstvene in umetniške ustanove so bile podržavljene, privatne pa likvidirane, saj se je partija bala, da bi lahko postale mesto zbiranja njenih nasprotnikov. Partija je v vodstvo vseh društev in ustanov silila svoje ljudi, ki pa zaradi skromnega strokovnega znanja niso znali pravilno usmerjati toka dogajanja. Partijske direktive so zato na terenu doživljale različne interpretacije, posledice pa so bile večkrat hude napake pri delu. Najobsežnejše poglavje govori o industrializaciji in kulturni politiki. Delo naj bi prevzele v roke sindikalne organizacije. Njeni kulturno-prosvetni oddelki so bili neposredno vodeni s strani partijskega agitprop aparata. Zamišljena shema zaradi pomanjkanja sposobnih kadrov ni prinesla pričakovanih idejno-političnih rezultatov. Poseben ozir je bil v času prve petletke posvečen kulturni preobrazbi vasi, ki pa zaradi raztresenosti ljudi po širokih hribovitih predelih Srbije ni imel realnih možnosti za uspeh. Delo se je omejevalo na posameznike, tako da je bil običajno učitelj kot edini izobraženec na vasi prepuščen samemu sebi pri organizaciji celotnega kulturnega dogajanja v okolici. Velik vpliv na ljudi je partija dosegla s strogo kontrolo vseh sredstev javne komunikacije. Najtežje je bilo partiji vplivati na inteligenco. Ta je v Srbiji tvorila jedro opozicijskih strank. Partija se je proti njim borila z ekonomskim in političnim pritiskom. Industrializacija je zahtevala vse večje število inteligence, šolski sistem pa je partiji omogočal, da je v vrste kulturnih delav-

cev forsirala sebi naklonjen kader. Posebna podpoglavja je Dimić namenil odnosu kulturne politike do nacionalnih manjšin ter naštevanju ljudsko-prosvetnih oblik dela. Zelo zanimiv je del, kjer Dimić govori o tujem (= sovjetskem) vplivu v kulturni politiki. Avtor omenja tečaje ruščine, prevode ruskih knjig, poročila v časopisih, uvoz ruskih filmov, izmenjavo kulturnih delavcev in ostale načine propagiranja Sovjetske zveze v Jugoslaviji. To delo je zamrlo sredi leta 1949.

Posebno poglavje je avtor namenil odnosu kulturne politike in umetniškega delovanja. Pojasnil je osnovne zahteve partije umetnikom, odnos partije do umetniških društev in umetniškega ustvarjanja. Pri vseh vrstah umetnosti je opazna razlika med zahtevami (= teorijo) in dejansko situacijo na umetniški sceni (= prakso). Edino izjemo predstavlja filmska umetnost, ki jo je direktno vodil agitprop. Odgovor umetnikov na zahtevo »pisanja po diktatu« je bila pasivnost, v posameznih primerih pa so svojo »drugačnost« tudi javno izrazili. Temu je vselej sledila ostra ideološka kritika partijskih ideologov. Četrto, zadnje poglavje govori o idejnih tokovih v kulturi v času informbiroja in samoupravljanja. Partija, ki je do tedaj poskušala večati svoj vpliv na kulturnem področju z večanjem pristojnosti agitpropa ter večjo centralizacijo, je pričela s tretjim plenumom CK KPJ, ki je bil julija 1949, zmanjševati administrativne ovire ter birokracijo v prosvetni in kulturni politiki. S problemi agitacije in propagande se je morala po novem ukvarjati celotna partijska organizacija in ne le posamezniki, s tem pa se je zmanjšala vloga posameznika, ki je bil pred tem bolj cenzor kot pa usmerjevalec dogajanja. Z letom 1951 se je spremenil tudi način financiranja kulturnih ustanov. Namesto oblastnih organov so o denarju začele odločati kulturne ustanove same. Ti preobrati so omogočali drugačno pot kulturnega ustvarjanja. Vse bolj kritični glasovi o estetskih načelih socialističnega realizma so dosegli vrhunec v Krleževem referatu na 3. kongresu književnikov oktobra 1952 v Ljubljani. Nova usmeritev kulturne politike se je odprla tudi državam zunaj socialističnega bloka, kar je imelo za posledico živahnije kulturno delovanje. Ob koncu bránja se nam samo po sebi zastavlja vprašanje, v koliko knjiga, ki prvenstveno opisuje položaj v Srbiji, hkrati pojasnjuje sočasno dogajanje v Sloveniji in drugod v Jugoslaviji. Ker je partija ustvarila enotno kulturno politiko za vso Jugoslavijo, ne glede na razlike v kulturni preteklosti, veljajo vsa stališča partije do posameznih kulturnih vprašanj enaki meri za vso Jugoslavijo. Program je bil eden in edini. Strani, na katerih pa Dimić govori o izvedbi tega programa na terenu, nam opisujejo zgolj dogajanja v Srbiji. To velja npr. za podpoglavje o oblikah ljudsko-prosvetnega dela, saj so bile oblike in njih razširjenost na terenu v neposredni zvezi s kulturnim razvojem izpred druge svetovne vojne, ta pa je bil v Srbiji in Sloveniji različen. Nasprotno pa razvoj tistih oblik kulturnega delovanja, ki jih stara Jugoslavija ni poznala (npr. načrtna kinofikacija ter sovjetski vpliv v kulturi) velja za vso Jugoslavijo.

Dimićevo delo je, koristen dodatek proučevanju povojne srbske in jugoslovanske zgodovine. Kulturna politika je bila zaradi vloge ustvarjalca javnega mnenja buden spremljevalec vseh političnih in ekonomskih dogajanj v povojni Jugoslaviji. Vedno je morala biti pripravljena na hitra prilagajanja spremembam politične linije ter jo je morala v sredstvih javnega obveščanja in kulturnem delu primerno obrazložiti. Ker so bila vsa dosedanja objavljena dela o problematiki kulturne politike parcialne razprave, ki niso globlje posegale v bistvo dogodkov, predstavlja Dimićeva knjiga najpopolnejše delo o povojni kulturni politiki v Jugoslaviji. Upamo lahko le, da bomo kmalu na domačih knjižnih policah našli tudi delo, ki bo opisovalo slovensko različico agitpropovske kulturne politike.

Aleš Gabrič